

Abdülkadir Özcan, Prof.Dr.

Muğla Milas'ta doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1972). Aynı üniversitede "Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin" adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı (1980). 1983'te yardımcı doçent, 1987'de Marmara Üniversitesi'nde doçent ve 1993'te Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde profesör oldu. 2010 yılında emekliye ayrılan Özcan, halen Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 664
İSAM Yayınları 181
Temel Kültür Dizisi 20
© Her hakkı mahfuzdur.

**İmparatorluk Çağının
OSMANLI SULTANLARI III
Abdülkadir Özcan**

İSAM.
YAYINLARI

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Mütvevelli Heyeti'nin
28.12.2004 gün ve 1163 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Mayıs 2017
Dördüncü Basım: Şubat 2022
ISBN 978-975-389-927-7

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Caddesi, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

TDV/i
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ

Özcan, Abdülkadir

İmparatorluk çağının Osmanlı sultanları - III (1648-1757) /
Abdülkadir Özcan. – 4. bs. – İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları
Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.

260 s. ; hrt. ; 19,5 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 664. İSAM
Yayınları ; 181. Temel Kültür Dizisi ; 20)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-975-389-927-7

İçindekiler

Kısaltmalar	9
Önsöz	11

IV. MEHMED

Doğumu ve Şehzadelik Yılları	17
Merkezde ve Taşrada Kaos (1648-1656)	19
Kösem Sultan - Turhan Sultan Arasında Nüfuz Mücadelesi	19
Turhan Sultan ve Saray Ağalarının İktidarı	23
Köprülüler ve Başarılar Dönemi - Son Fetihler	29
Köprülü Mehmed Paşa İş Başında	29
Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ve Başarıların Devamı	33
Avusturya Seferi, Uyvar'ın Fethi ve Vasvar Antlaşması	33
Saint Gothard Savaşı ve Vasvar Antlaşması'nın Yürürlüğe Girmesi	35
Kandiye'nin Fethi ve Girit Meselesinin Halli	36
Sahte Mesih Sabatay Sevi Olayı	38
IV. Mehmed'in Lehistan Seferi	39
Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa İş Başında	42
Çehrin Seferi ve Fetih	42
Osmanlı-Avusturya İlişkileri	44

Tököli İmre'nin Himayesi ve Orta Macar Kralı İlân Edilmesi	44
II. Viyana Muhasarası: Bozgun ve Büyük Ricat	46
Kutsal Haçlı İttifakı ve Çok Cepheli Savaşlar	53

II. SÜLEYMAN

Cülûsu ve İlk İcraatları	65
Dâhili Vaziyet	67
Cephelerde Durum	71
II. Süleyman Macaristan yollarında	80
Yeni Bir Arayış: Yine Bir Köprülüzâde	83
Yeni Sadrazamın İlk İcraatları	83
Bazı Başarılar ve İstirdatlar	85
Görülmemiş Karşılama ve İltifatlar	87

II. AHMED

Cülûsu ve İlk İcraatları	95
Savaşların Devamı ve Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın Şehâdeti	98
Yeni Arayışlar ve Toprak Kayıpları	101
Barış Arayışları	104

II. MUSTAFA

Cülûsu ve İlk İcraatları	115
Son Sefer-i Hümâyunlar	116
Hezimetin Adı: Zenta	122
Büyük Ricat, Toprak Kayıpları ve Uzun Savaşların Sonu: Karlofça Antlaşması	125
Hoca Nüfuzu, Edirne Vakası ve Saltanat Değişikliği	130

III. AHMED

- Sorgulanan Hânedan 139
- Sultan Ahmed'in İlk Yılları ve İstikrar Arayışları 140
- Karlofça'dan Sonra İzlenen İstirdat Siyaseti 142
- İstirdadın İlk Merhalesi: Prut Seferi 143
- Prut Barışı 147
- Prut Meselesinin Tahkiki 148
- Petro'nun Barış Şartlarına Uymaması
ve Edirne Antlaşması 149
- Demirbaş Şarl'ın Ülkesine Dönmesi 150
- İstirdadın İkinci Merhalesi: Venedik Seferi
ve Kuzey Mora'nın Zaptı 151
- Mora Fethinin İkmali 153
- İstirdat Girişiminin Üçüncü Merhalesi:
Osmanlı-Avusturya Savaşı ve Yenilgi 154
- Ordunun Perişan Durumu:
Arnavut Halil Paşa'nın Sadrazamlığı ve Serdarlığı 158
- Büyük Ricat ve Toprak Kayıpları 158
- Tımişvar'ın Düşmesi - Eflak ve Boğdan'ın
Baskına Uğraması 158
- Belgrad'ın Düşmesi 159
- Barış Girişimleri 160
- Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın Sadrazamlığı
ve Pasarofça Antlaşması 161
- Lâle Devri: Batı'ya Açılan Pencere
ve Sosyokültürel Faaliyetler 162
- İlk Türk Matbaasının Kurulması 166
- Safevî Devleti'nde Başlayan Buhranlar
ve Osmanlı Devleti'nin Bundan Yararlanmak İstemesi 169
- Gürcistan'da Gori ve Tiflis Kalelerinin Zaptı 169
- Batı İran'ın Paylaşılması Hususunda Osmanlı-Rus Yakınlaşması
ve Mukâsemenâme (Paylaşım Anlaşması) İmzalanması 171
- Hemedan'ın, Revan'ın ve Nihâvend'in Fethi 171
- Tebriz'in, Gence'nin, Hürremâbâd'ın Fethi
ve Luristan'ın İlhaki 172
- Afganlı Eşref Han/Şah'ın Hilâfet İddiası 172

Hemedan Antlaşması	173
Doğuda Yeni Gelişmeler: Nihâvend'in Elden Çıkması	173
III. Ahmed'in Şark Seferi Hazırlıkları	174
Patrona İhtilâli ve Saltanat Değişikliği	174
III. Ahmed'in Tahttan Feragat Etmesi, Şimşirlik Hayatı ve Vefatı	175

I. MAHMUD

Doğumu, Şehzadelik Yılları ve Cülûsu	179
Saltanatının İlk Yılları-Patrona ve Yandaşlarının Tepelenmesi: İstikrar	181
Doğu Meselesi ve Çözümlemesi	183
Osmanlı - Rus Savaşı	184
Rusya'nın Yanında Avusturya'nın da Savaşa Katılması	185
Osmanlı-İran Savaşı ve Barışı	189
Askerî İslahat Girişimleri ve Bazı Yenilikler	191
Diğer İcraatları	192
Sultan Mahmud'un Ölümü ve Şahsiyeti	193
İmar ve Kültürel Faaliyetleri	195

III. OSMAN

Şehzadelik Yılları ve Cülûsu	203
İlk İcraatları	203
Büyük Tabiat Olayları ve Yangınlar	206
Kılık Kıyafet Düzenlemeleri	211

Harita	216
Kronoloji	219
Kaynakça	225
Dizin	237

Önsöz

İlk cildi “Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları” adıyla kısa süre önce kaybettiğimiz büyük tarihçimiz Halil İncalcık, II ve III. ciltleri ise “İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I ve II” başlıkları altında değerli meslektaşım Feridun Emecen tarafından yazılan ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin Temel Kültür Dizisi çerçevesinde basılan serinin “İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları III” başlıklı dördüncü cildinin telifi tarafıma sipariş olunmuştu. Bu ciltte IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud ve III. Osman dönemleri ele alınmıştır.

Klasik ayırma göre bu yedi padişah, devletin siyasî ve askerî yönden duraklama ve gerileme dönemlerinde hüküm sürmüşlerdir. Bunlardan IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Mustafa ve I. Mahmud'un biyografileri *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne (DİA) tarafımdan yazılmıştı. Ancak bu dört padişah ve dönemi olayları tekrar ele alınarak yenilenmiş ve kaynaklardaki yerleri gösterilmiştir. II. Ahmed, III. Ahmed, III. Osman ve dönemleri olayları ise tarafımızdan yeniden kaleme alınmıştır. Her padişah döneminin önemli olayları için alt başlıklar kullanılarak konuların daha rahat okunup anlaşılmasına çalışılmıştır.

Esas ilgi alanım ve çalışma konum XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. asrın ilk yarısı tarih yazıcılığı olduğundan, kaynakların tahlilî olarak kullanımında sıkıntı çekilmediğini belirtmek isterim. Bu arada erişilebildiği kadarıyla yurt içinde ve yurt dışında yapılmış araştırmalar da gözden geçirilerek kullanılmaya çalışılmıştır. Osmanlı siyasî tarihinin hükümdarlar ekseninde ele alındığı bu cildin konuları, geleneksel ifadeyle “toprak kayıpları”, buraları geri almak için uygulanan istirdat politikaları çerçevesinde yapılan başarılı başarısız seferler ve artık Avrupa’nın eski Avrupa olmadığına anlaşılmasıyla izlenmek zorunda kalınan dış siyasettir. XVI. yüzyıl sonlarında Hasan Kâfi ve Gelibolulu Mustafa Âlî ile başlayıp XVII. asırda Kâtip Çelebi ile devam eden Batı’yı anlama ve izleme girişiminin XVIII. yüzyılda III. Ahmed döneminin önemli bir kısmını oluşturan ve “Lâle Devri” olarak bilinen dönemde fiiliyata dönüştüğü malumdur.

Kanûnî Sultan Süleyman ile sona eren karizmatik padişahların yerini zaman zaman güçlü vezirler, bazan da ağaları ve kadınları ile saray doldurmaya çalışmıştır. III. Mehmed’den sonra şehzadelerin taşrada valilik yapmalarının yerini alan kafes sisteminin gereği olarak devletin başına ya çocuk padişahlar veya akli ve ruhi dengesi yerinde olmayan şehzadeler getirilmiştir. Güçlü vâlîde sultanların sonuncusu olan Hatice Turhan Sultan’ın da uygun görmesiyle XVII. yüzyıl ortalarında iş başına getirilen Köprülü Mehmed Paşa ve oğullarının Osmanlı siyasî tarihinde çok büyük önemi vardır. Çeyrek asırdan fazla devleti başarıyla ayakta tutan ve son zaferlerin ve fetihlerin kazanılmasında etkili olan bu aileden sonra başlayan uzun savaşlar dönemi devleti her bakımdan tükenme noktasına getirmişti. Av tutkusu yüzünden tahttan indirilen IV. Mehmed’in yerine getirilen kardeşleri II. Süleyman ve II. Ahmed’in kısa süren saltanatları dönemleri Köprülüzâde

Mustafa Paşa'nın başarıları hariç tutulursa tam bir felâket yılları olarak tarihe geçmiştir. Büyük ümitler vaat ederek tahta geçen II. Mustafa son sefer-i hümâyunların padişahıdır. Gerçekten yaşanan felâket senelerinin ardından katıldığı üç seferin ilk ikisinde başarılı olan bu iyi niyetli sultanın üçüncü seferinde alınan Zenta yenilgisi âdeta sonun başlangıcı olmuştur.

Dört büyük devletle yapılan ve on altı yıl süren çok cepheli savaşlarda alınan yenilgilerin zararları ve düşmanın ilerleyişi, görünüşte aleyhte gibi görünen ve bânisi yine bir Köprülü olan Amcazâde'nin gayretleriyle, Osmanlı diplomasisinin önemli başarısı olan Karlofça Antlaşması ile durdurulabilmiştir. III. Ahmed zamanında uygulanan istirdat politikalarının ilki olan 1711 Prut seferi ile 1715 Venedik seferi Osmanlılar lehine olmuş, ancak 1716'da Avusturya karşısında alınan hezimet, iki yıl sonra imzalanan Pasarofça Antlaşması ile daha hazin sonuçlar getirmiştir. Bu son antlaşma Osmanlı tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Zira aynı yıl başlayan ve Lâle Devri'nde yaşanan zihniyet değişikliği ile Osmanlı idarecileri tarafından Batı'yı anlama yolunda önemli adımlar atılmış, ancak bu dönem de fazla sürmemiş, İran cephesinde önce olumlu seyredip sonra olumsuzla dönüşen siyasi ve askerî gelişmelerin de eklenmesi sonucu, Patrona Halil önderliğinde çıkan hazin bir ayaklanma ile sona ermiştir. I. Mahmud dönemi doğuda ve batıda son zaferlerin kazanıldığı devirdir. Bu zaferler sonunda imzalanan Belgrat anlaşmaları bu başarıların resmen tescili olmuştur. "Muammir-i bilâd" olarak anılan bu Osmanlı sultanının siyasi ve askerî başarıları dışında, başta kütüphaneler ve çeşmeler olmak üzere İstanbul'da ve imparatorluk sathında yaptığı kültürel faaliyetlerin daha kalıcı olduğu belirtilmelidir. Bir Fransız mühtedisi olan Comte de Bonneval'in (Humbaracı Ahmed Paşa) Osmanlı

hizmetine alınmasıyla modern anlamda ilk askerî yenilikler de bu padişah döneminde başlamıştır. Kısa süren III. Osman dönemi ise, İstanbul için yangınlar ve depremler gibi doğal âfetlerin bol yaşandığı bir devir olmuştur.

Çalışmamızda IV. Mehmed ve oğlu II. Mustafa dışında sefere çıkmayan, dolayısıyla siyasi ve askerî olayların pek içinde bulunmayan padişahların dönemleri de mümkün olduğu kadar hükümdar ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle kitapta verilen bilgiler bu yedi padişah için sadece biyografi değil, birer monografi niteliği de taşımaktadır. Hedef kitle dikkate alınarak çalışmamız fazla dipnota boğulmak istenmemiş, sadece çok önemli hususlar için dipnot kullanılmaya özen gösterilmiştir.

Kitabın ortaya çıkışında emeği geçen başta İSAM Başkanı Prof.Dr. Raşit Küçük olmak üzere proje yürütücüleri Doç.Dr. Mehmet Suat Mertoğlu, Dr. Mustafa Demiray ve Sema Doğan'a teşekkürlerimi sunmakla sözlerimi bitirmek istiyorum.

Abdülkadir ÖZCAN

Aydos - 2016